

II Inlichtingenondersteuning bij handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde

G.R. Dimitriu en A.C. Tjepkema

11.1 Inleiding

De operationele inlichtingenwereld is onderhevig aan snelle ontwikkelingen op diverse terreinen, waarvan de technologie en de samenwerking tussen uitvoeringsorganen in het oog springen. De twee volgende voorbeelden zijn daarvan een illustratie. Technologie op het gebied van sensoren en bewapening heeft het mogelijk gemaakt dat de Amerikaanse luchtmacht vanaf 2002 het onbemande vliegtuig MQ-1 Predator van waarnemingsplatform tot wapenplatform heeft ontwikkeld. Een inlichtingendienst voert hierbij de regie over de inzet. Een telefoongesprek via een satelliettelefoon van een zogenaamde *bad guy* wordt door de dienst onderschept. Met behulp van een satelliet wordt de plaats van de uitzending bepaald, die vervolgens aan de Predator wordt doorgegeven. Vanuit een operatieruimte in de VS verkrijgt de Predator een *lock* op het doel, lanceert een *Hellfire missile* en schakelt de terrorist uit. Een dergelijke casus is typerend voor de korte *sensor-to-shooter* reactietijd, maar evenzeer voor de hechte graad van samenwerking tussen nationale inlichtingendiensten en operationele uitvoeringsorganen.

Een ander facet van moderne operaties is de toenemende internationale samenwerking tussen inlichtingendiensten in hetzelfde operatiegebied. In 2006 berichtte een voormalige werknemer van het Pentagon dat begin april 2003 twee in Bagdad gestationeerde medewerkers van de *Bundes Nachrichten Dienst* (BND), een gecombineerd civiel/militaire dienst, aan de Amerikanen doelinformatie omtrent Saddam Hussein hadden gegeven. Waar de Amerikanen grote moeite hadden de Iraakse leider en zijn gevolg te traceren, konden de Duitsers zich veel beter in de stad bewegen. Hoewel Berlijn de Amerikaanse aanval had veroordeeld, bleek internationale operationele samenwerking toch mogelijk, wat uiteraard tot Duitse consternatie leidde. De opschudding luwde toen bleek dat de Amerikanen in ruil belangrijke informatie over hun campagne aan de BND hadden verstrekt.¹

¹ Young 17 januari 2006.

In dit hoofdstuk wordt de rol van de inlichtingenondersteuning bij militaire operaties in het kader van de handhaving en bescherming van de internationale rechtsorde beschreven. De bovenstaande twee voorbeelden staan model voor de ontwikkelingen die het inlichtingenvak het laatste decennium doormaakt. Genoemd zijn de technologie plus de samenwerking tussen inlichtingendiensten en nationale uitvoeringsorganen; daarnaast vallen op de internationale samenwerking, de vervaging tussen civiele en militaire operaties en het verdwijnen van het onderscheid tussen het strategische, het operationele en het tactische niveau. Wat het laatste betreft, het handelen van een patrouillecommandant of een gevechtsvlieger kan strategische implicaties hebben, een fenomeen dat met de ontwikkeling van de alom aanwezige media (een van de meest significante veranderingen in de aard van moderne conflicten²) wordt versterkt. Op zijn beurt leidt dat tot een zekere neiging tot *close control* op het defensieniveau.³

Meer dan ooit staat het optreden van de krijgsmacht in het licht van de grondwettelijke taak van de bevordering van de internationale rechtsorde, een taak die bijna niet anders dan in internationaal verband kan worden uitgeoefend, met bondgenoten in NAVO- of EU-verband (*combined*), met de inbreng van meer dan één krijgsmachtdeel (*joint*) en steeds vaker met internationale organisaties als deelverbanden van de Verenigde Naties en non-gouvernementele organisaties (*interagency*). Alhoewel de bestrijding van het terrorisme in lang niet alle (wereldwijde) missies aan de orde is, kunnen – als gevolg van het vervagen van de internationale grenzen – terreurdreigingen vanuit het buitenland zich ook dichtbij manifesteren. Dan voltrekt zich de inzet van de Nederlandse krijgsmacht met de intentie de voedingsbodem van het terrorisme te verkleinen en aldus een bijdrage te leveren aan de internationale veiligheid. Voorts is de toegenomen terroristische dreiging van invloed op de verantwoordelijkheden van de krijgsmacht voor de binnenlandse veiligheid, maar de gevaren van binnenlandse terroristische acties als gevolg van militair optreden in een conflictgebied moeten eveneens onderkend worden.

Om een beeld te schetsen van de ontwikkeling van de inlichtingenondersteuning in de Nederlandse krijgsmacht beginnen wij bij het buitenlands en veiligheidsbeleid als nationaal kader voor militaire operaties. Deze maken deel uit van de taken van de krijgsmacht die vervolgens aan bod komen. Centraal in dit hoofdstuk staat de historische en opmerkelijke *werdegang* van de inlichtingenondersteuning bij de crisisbeheersingsoperaties van de laatste twintig jaar. Hoewel de Wet Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (I&V) van 2002 uitsluitend van kracht is in het binnenland, raakt zij toch aan operaties in het buitenland. Van zeer grote invloed zijn de bevindingen van de Commissie Dessens geweest die een in

2 Hoffman 2007, p. 51; Kilcullen 2006, p. 111-130.

3 Zie ook Krulak 1999.

gang gezette ontwikkeling terzake van de centrale sturing bij de inlichtingenondersteuning een nieuw elan hebben verleend. De invloed daarvan is zichtbaar geworden bij alle spelers in de I&V-keten; deze worden vervolgens stuk voor stuk beschreven. Daarbij beperken wij ons tot de operationele commando's, de zee-, land- en luchtmacht; de betrokkenheid van de Koninklijke Marechaussee is voor de militaire operatiën van Defensie marginaal te noemen.⁴ Ten slotte komt de inlichtingenondersteuning bij toekomstige operaties aan bod. In de conclusie hebben wij getracht helder te maken hoe groot de vooruitgang is geweest die er op dit terrein de laatste twee decennia is gemaakt.

11.2 Buitenlands en veiligheidsbeleid

In historisch perspectief wordt het Nederlandse buitenlands beleid gekenmerkt door het uitgangspunt dat stabiele buitenlandse betrekkingen een voorwaarde zijn voor het uitblijven van oorlog, het floreren van de handel en economie en voor de interne stabiliteit. Die stabiliteit kan volgens Rob de Wijk op verschillende manieren worden benaderd:

- via het internationaal recht, waarbij Nederland vooroploopt bij het sluiten van internationale verdragen en Den Haag wordt gepresenteerd als de vestigingsplaats van zoveel mogelijk internationale gerechtshoven en tribunalen;
- de handhaving en versterking van de internationale rechtsorde, waarbij Nederland vooroploopt bij het oprichten en versterken van internationale instituties als bijvoorbeeld de VN en de Wereldbank;
- hechte transatlantische verhoudingen op basis van een maritieme, anticontinentale politiek via de NAVO en een hechte band met Washington (zoals vroeger met Londen); alsmede
- een zekere distantie tot het gebruik van militaire macht als instrument van het veiligheidsbeleid, anders dan voor de bevordering van de internationale rechtsorde.⁵

Tijdens de Koude Oorlog stond de bescherming van het eigen en bondgenootschappelijk (NAVO) grondgebied centraal in het veiligheidsbeleid. Het inlichtingenproces binnen de Nederlandse krijgsmacht was in die periode gericht op een duidelijke, concrete en bekende vijand. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 markeerde het begin van een verandering in het denken over oorlogsvoering in de richting van een paradigma van conflicten die zich afspelen tussen de bevolking.⁶ In de daaropvolgende jaren kreeg de krijgsmacht te maken met de

4 Alleen bij forensisch onderzoek speelt de Koninklijke Marechaussee een rol. Deze staat los van de I&V-taken van de KMar voor de AIVD.

5 De Wijk 2004, 150-151.

6 Smith 2005.

missies op de Balkan, aanvankelijk een vorm van traditionele vredeshandhaving die zich vooral richtte op de militaire beheersing van de conflicten tussen de bevolkingsgroepen. Vanaf 1995 kwamen de Amerikanen in Bosnië tussenbeide, waardoor de internationale troepenmacht er beter in slaagde de strijdende partijen het zwijgen op te leggen. De operaties in Irak en Afghanistan, veelal getypeerd als *counter-insurgencies*, bleken veel complexer dan de missies in het voormalige Joegoslavië en werden nog meer gekenmerkt door een wisselend dreigingsniveau en een groter aantal omgevingsfactoren.

Als gevolg van de verschuiving van de strategische oriëntatie van het Amerikaanse buitenlandse en veiligheidsbeleid van Europa naar andere regio's, zoals Korea en Taiwan, de regio's rond de Kaspische zee en de Perzische Golf, het Midden Oosten en Zuid-Amerika, kwam de transatlantische relatie onder druk te staan. Bovendien begon het Europese integratieproces economische successen op te leveren, waardoor in Amerikaanse ogen de Europeanen zelf meer verantwoordelijkheid voor hun veiligheid en stabiliteit moesten nemen. De terreuraanslagen van 11 september 2001 versterkten deze opvatting. Begin 2003 leidde de aanval op Irak tot een diepe crisis in de transatlantische verhoudingen en dus in het vertrouwen in de NAVO als institutie. Voortaan wilde Washington nog slechts zaken doen met een beperkt aantal Europese bondgenoten. Ad hoccoalities onafhankelijk van het NAVO-lidmaatschap bleken immers veel sneller tot stand te komen. Dezelfde ontwikkelingen zetten ook andere internationale instituties onder druk. De Amerikanen kwamen tot de slotsom dat hun belangen als unipolaire supermacht beter waren gediend met unilateraal optreden dan door hun handelen aan banden te laten leggen in fora als de VN. Het is duidelijk dat Nederland desondanks groot belang bleef hechten aan de internationale instituties, in dit verband de VN en de NAVO, als platforms voor internationaal overleg en als instrumentarium om orde in de internationale betrekkingen te scheppen. Naast de verslechtering van de transatlantische verhoudingen en de druk op de internationale instituties liep ook de handhaving van het internationale recht een deuk op. Het drama van Srebrenica toonde aan dat een ethische en morele politiek aan sterke beperkingen onderhevig was en dat het inzetten van militaire macht bij wijze van goed voorbeeld door partijen in het conflict ontmaskerd werd. Ook de discussie rond de volkenrechtelijke grondslag van de oorlog in Kosovo in 1998/1999 deed afbreuk aan de soliditeit van het internationale recht. Niettemin versterkte het succes, waaraan ook de Koninklijke Luchtmacht belangrijk bijdroeg, de reputatie van de NAVO. Een soortgelijke discussie deed zich voor bij de Nederlandse politieke steun aan de Amerikaanse inval in Irak in 2003, maar deze deed niet alleen afbreuk aan het internationale recht maar ook aan de NAVO als institutie.⁷ De vroeger vanzelfsprekende autoriteit van alle internationale instituties mocht dan wel tijdelijk beschadigd zijn, de grondtoon van de internationale

7 De Wijk, op. cit., 151-153.

betrekkingen bleef niettemin dat onder vrijwel alle omstandigheden naar samenwerking met bondgenoten werd gestreefd.

Het grote belang dat Nederland bleef hechten aan de internationale rechtsorde kwam ook tot uitdrukking in de aanpassingen van de Grondwet. Toen zich daartoe de gelegenheid voordeed, werden daarin ook de nieuwe inzichten op het gebied van het buitenlands en veiligheidsbeleid gestalte gegeven. Met de wijziging van 2002 kreeg artikel 90 een nieuwe tekst: “De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde.” Een eveneens herziene tekst van artikel 97 legt een direct verband met de krijgsmacht: “Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.” Vermeldenswaard is dat Nederland met dit grondwetsartikel een unieke positie in de wereld inneemt.

11.3 Taken Nederlandse krijgsmacht

Wat betekent artikel 97 in de praktijk voor de krijgsmacht? De Nederlandse krijgsmacht kent drie hoofdtaken:

1. de bescherming van de integriteit van het eigen en bondgenootschappelijke grondgebied;
2. de bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit;
3. de ondersteuning van civiele autoriteiten bij rechtshandhaving, rampenbestrijding en humanitaire hulp, zowel nationaal als internationaal.

Hoewel de betrokken departementen niet altijd op één lijn zitten bij het aangeven van de prioriteit waarmee deze taken worden uitgevoerd kan men wel zeggen dat verdediging van het grondgebied, inbegrepen de territoriale wateren en het luchtruim, aan actualiteit heeft ingeboet, terwijl de steun aan de internationale rechtsorde en de nationale taken in de beleving van alledag gestegen. Vooral de taak op het gebied van de internationale rechtsorde heeft de eisen aan het optreden van de krijgsmacht verzaagd en dientengevolge ook aan de bijbehorende inlichtingenondersteuning.⁸ De lessen van Srebrenica in dit opzicht waren voldoende helder: hoogwaardige inlichtingen kunnen in hoge mate bepalend zijn voor het welslagen van militaire operaties, onverschillig of het gaat om grootschalige operaties dan wel *operations other than war*.⁹ De kwaliteit van de inlichtingen was ermee gediend dat er een einde kwam aan de situatie dat de drie Nederlandse krijgsmachtdelen feitelijk los van elkaar opereerden en ieder hun eigen inlichtingenorganisatie hadden met op het defensieniveau een strategisch orgaan, Militaire Inlichtingendienst (MID)

⁸ Kamerstukken II 2008/09, 31 700 x, nr. 2.

⁹ Zie Wiebes 2002.

genaamd. In 1995 werd de positie van de Chef Defensiestaf (CDS) versterkt en daarmee de centrale sturing, onder meer tot uitdrukking komend in de uitvoering van de missies in het buitenland. Tien jaar later werd de CDS Commandant der Strijdkrachten en werden de bevelhebbers in de positie van commandant van een operationeel commando gebracht. De MID werd in het kader van de centrale sturing in 2000 versterkt toen de drie inlichtingstaven van de krijgsmacht (AMID/KM, -/KL en -/Klu) met bijbehorende uitvoeringsorganen samen met deze dienst onder één dak werden gebracht. In diezelfde periode liep de UNMEE-missie (*United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea*), waarin Nederland *lead nation* was. Tijdens deze missie richtte de MID zich voor het eerst naast strategische inlichtingen ook op de operationele inlichtingenondersteuning ter plaatse.

11.4 Participatie van Nederland in wereldwijde missies

In moderne conflicten, zoals die in Irak en Afghanistan, draait het inlichtingenproces niet meer alleen om de traditionele indeling van terrein, weer en dreiging maar ook om politieke, economische, sociale, culturele en overige omgevingsfactoren.¹⁰ Bij de beoordeling van de dreiging worden capaciteiten en intenties beschouwd, sterktes en kwetsbaarheden, de belangrijkste relaties en knooppunten, *High Value Targets* (HVT) en zwaartepunten (*Centres Of Gravity*). Ook wordt er meer dan voorheen aandacht geschonken aan de invloed van andere factoren zoals media, belangrijke formele en informele leiders en stammentegenstellingen, de *root causes* van conflicten en de interactie in de context van het westerse optreden. Dit is geheel in lijn met de *Effects Based Approach to Operations* (EBOA) waarbij gedacht wordt in effecten die in tijd en ruimte verder reiken dan alleen het traditionele uitschakelen van de tegenstander.¹¹ De zogenaamde *comprehensive approach* dicteert de operationele commandant om alle factoren van invloed op het succes van de missie in beschouwing te nemen.¹² Daarbij moet de commandant vertrouwen op de inlichtingenstroom die hij van het nationale niveau krijgt aangereikt. Dit proces is mogelijk geworden, enerzijds door bijgestelde inzichten inzake centrale sturing op het defensieniveau, anderzijds door de technologische vooruitgang op het gebied van inlichtingenverzameling, -verwerking en -transmissie.¹³ Ook kennis van cultuur, religie, antropologie, talen en geschiedenis dragen belangrijk bij aan het collectieve begrip van een missie voor de omgeving. Inlichtingen en veiligheid gaan

¹⁰ De analyse en beschrijving van het omgevingsbeeld vindt plaats door bestudering van de aanwezige actoren, factoren, processen en onderlinge verbanden binnen de context van de dynamische omgeving. De beschrijving gebeurt aan de hand van het acroniem PMESCI (Politiek, Militair, Economisch, Sociaal, Cultureel, Infrastructuur en Informatie.) bron: *Joint Doctrine*, publicatie nr. 2 'Inlichtingen en Veiligheid'.

¹¹ Lodder 31 juli 2007.

¹² United States Department of Defense 22 juni 2007, p. 17.

¹³ Smith 2005, p. 326-328.

hand in hand: een goede inlichtingenpositie is niet allen een *condicio sine qua non* voor succesvol militair optreden maar ook noodzakelijk voor de beveiliging en bescherming van de eigen eenheden. In iedere hedendaagse operatie is de rol van inlichtingen van eminent belang, maar iedere missie heeft haar eigen karakteristieken, zoals aan de hand van de missies in Bosnië, Kosovo, Eritrea, Macedonië, Irak en Afghanistan zal worden aangetoond.

11.4.1 BOSNIË

Uit de inlichtingenondersteuning tijdens Nederlandse inzet in Bosnië blijkt dat de inzichten hieromtrent in betrekkelijk korte tijd een lange weg hebben afgelegd. Zo ontbrak tijdens de Dutchbat-periode in Sebrenica (1994-1995) een structuur waarin binnen de enclave inlichtingen werden ingewonnen.¹⁴ In de daaropvolgende IFOR- en SFOR-periode hadden de bataljons veelal een gecombineerde Sectie inlichtingen en operatiën (de Sectie S2/3), waardoor het inlichtingenpersoneel onder de Sectie Operatiën viel. Wel kreeg het compagniesniveau de beschikking over een *Team Intelligence Cell* (TIC), die overigens niet uit gespecialiseerd personeel bestond. In de SFOR-periode was de dreiging minimaal en werden de operaties overwegend geleid door pelotonscommandanten en lager. De inlichtingenvoorbereiding voor een operatie was doorgaans beperkt tot vragen bij de TIC naar de bijzonderheden van de omgeving. De 'TIC-ers' kregen van hogerhand een inlichtingenverzamelplan en gaven de pelotons op hun beurt vragen mee. De specialistische inlichtingenmiddelen die in Bosnië werden ingezet, zoals *Signals intelligence* (*Sigint*) en vanaf eind jaren negentig ook *Human intelligence* (*Humint*), vielen niet onder de commandant van het Nederlandse bataljon. Hoogstens kon hij via een *Request for Information* (RFI) bij het hogere niveau informatie opvragen. Een bundeling van middelen of een geïntegreerde inlichtingenketen ontbrak dus in Bosnië.

11.4.2 KOSOVO

Bij de NAVO-operatie *Allied Force* (1998/99) was de Koninklijke luchtmacht sterk betrokken. Van de uitgebrachte sorties werden veruit de meeste door de Amerikaanse luchtmacht geleverd, maar van de Europese landen leverde Frankrijk de meeste, gevolgd door Nederland en het VK. Curieus was dat een aantal Franse verkenningmissies werd gevlogen om door de VS ingebrachte inlichtingen te controleren. Nederland bracht wel een door de AMID/Klu geleverde nationale cel uit in het internationale hoofdkwartier te Vicenza (Italië) maar had geen noemenswaardige nationale inlichtingenpositie, behalve op het gebied van *Sigint* en *Imint*

¹⁴ Wiebes 2002, p. 128.

(*Imagery intelligence*). Wat *Imint* betreft kon de F-16 met behulp van de Orpheusgondel zeer bevredigende foto's leveren. In grote trekken liep de inlichtingenondersteuning via de NAVO, waarin uiteraard de actieve spelers de hoofdrol speelden.

In juni 1999 kwam UNMIK tot stand, de VN-missie in Kosovo die ten doel had het interimbestuur van het land gestalte te geven. De militaire poot daarvan werd de NAVO-vredesmacht KFOR waarvan Duitsland een van de vijf sectoren kreeg toegewezen. Binnen de Duitse sector droeg Nederland een jaar lang bij met een afdeling veldartillerie. Op inlichtingengebied had de landmacht het primaat van de ondersteuning. Pas in de periode 2004/05 kwam er een NIC tot stand.

11.4.3 ERITREA

Een schok op inlichtingengebied hadden de missies in het voormalige Joegoslavië niet veroorzaakt. Aanzetten tot verandering vonden eerst plaats tijdens de *United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea* (UNMEE) in 2000/01, waarin Nederland (Korps Mariniers) het spits afbeet als *lead nation*. Omdat de missie toezag op de uitvoering van het akkoord dat door partijen in een grensconflict was getekend, was deze tamelijk overzichtelijk. Een novum was – naast de inlichtingenverzameling binnen coalitieverband – de zogenaamde oranje lijn, dat wil zeggen dat een nationale, onafhankelijke inlichtingenpositie werd opgebouwd. In dit verband was het niet meer dan logisch dat nationale autoriteiten vanuit de missie van inlichtingen werden voorzien en omgekeerd. Daartoe werd in het operatiegebied een Nationale Inlichtingen Cel (NIC) ingericht. Dit element behandelde zowel de inlichtingen van het politiek-strategische niveau alsook die van het operationele en het tactische niveau. Voorts werd binnen de staf van UNMEE een *Joint Intelligence Cell* (JIC) ingericht, waarin de inlichtingen van de coalitiepartners met die uit andere bronnen werden gemengd. UNMEE beschikte over weinig sensoren in het gebied. Wel bracht Nederland een effectief werkende *Sigint* met sensor- en analysecapaciteit in. De Nederlandse gevechtshelikopters bevonden zich in de regio op een te grote afstand om met hun sensoren een rol te kunnen spelen.

11.4.4 MACEDONIË

Macedonië had al in 1991 de onafhankelijkheid uitgeroepen en leek aanvankelijk aan een burgeroorlog te ontsnappen. In 2000/01 beleefde het echter een opstand van de Albanese minderheid, waarna een vredesproces op gang kwam dat uitmondde in vrije verkiezingen. Nederland droeg aan dit proces bij door de leiding op zich te nemen van een diplomatieke annex waarnemersmissie, de zogenaamde *Task Force Fox*. Opnieuw werd een NIC uitgebracht, waarin ook personeel van 101 MI-peloton was ondergebracht. Het NIC werd tevens voor de inlichtingenondersteuning vanuit de MID gebruikt, waartoe het Team Balkan was

ingericht. Opmerkelijk aan deze NIC was voorts dat het samen met het Duitse *Amt für das Nachrichtenwesen des Bundeswehrs* was ingericht. Dit was een unicum, daar tot dusver een NIC nationaal en dus gescheiden was. Deze ervaring zou later de samenwerking in de missie in Afghanistan bevorderen. Was de NIC dus binationaal, in de JIC van de Task Force waren naast Nederlanders meerdere nationaliteiten vertegenwoordigd. Multinationale *Field Liaison Teams* (FLT, *special forces*) werden door het gehele land ingezet om door middel van *Humint*, observatie en verkenning informatie te verzamelen. Zij fungeerden als de belangrijkste ‘ogen en oren’ op de grond voor de commandant. Vanuit 102 Elektronische Oorlogsvoering (EOV) Compagnie werd eveneens een detachement ingezet om de missie te ondersteunen.

11.4.5 IRAK

Tijdens de missie *Stabilisation Force Iraq* (SFIR) in de provincie Al Muthanna was het integratieproces binnen de MIVD al enkele jaren gevorderd. Zo was er NIC voor de terugkoppeling vanuit de missie naar Den Haag ingericht en werd voor het eerst een NIST (*National Intelligence Support Team*) uitgebracht. Daarmee werd de tegenovergestelde stroom van inlichtingen vanuit de MIVD via een separaat orgaan geformaliseerd. Niettemin lag het in de lijn der verwachting dat de verantwoordelijkheid voor de inlichtingenvoorziening van deze missie bij de krijgsmachtdelen terecht kwam. Tijdens de eerste twee rotaties (Korps Mariniers) was de inlichtingencel nog nauwelijks versterkt, zij het dat het bataljon wel de beschikking kreeg over FLT die onder andere *low level Humint*-activiteiten ontplooiden. Onder meer werden deze teams ingezet om een inzicht in de vermeende wapenaanvoer uit een buurland te verkrijgen. De oprichting van het ISTAR (*Intelligence, Surveillance, Target Acquisition en Reconnaissance*)-bataljon in 2003 markeerde een belangrijke verandering. Vanaf de derde rotatie SFIR (Koninklijke Landmacht) werden de eerste ISTAR-specialisten aan de Sectie S2 toegevoegd en ontstond er in het inlichtingspectrum een nagenoeg complete bezetting. Het hoofd van deze sectie kreeg daardoor de beschikking over middelen als terreinanalyse en militaire analyse. Ook werden *Sigint*, dat behoorde tot de MIVD, en EOV (elektronische oorlogvoering)-middelen ingezet. Een treurig voorval kreeg de werking van een katalysator. Uit het onderzoek naar aanleiding van de dood van wachtmeester der eerste klasse Jeroen Severs in Ar Rumaythah in augustus 2004 bleek dat er noch van een stabiele noch van een sterke inlichtingenpositie sprake was.¹⁵ Dit was voor de Minister van Defensie aanleiding om de inlichtingencapaciteit van SFIR uit te breiden met *field Humint operators* van het ISTAR-bataljon.¹⁶ Dit voorval vormde tevens aanleiding tot de verdere

¹⁵ *Kamerstukken II 2004/05*, 23 432, nr. 182, BLG3431. De onderzoekscommissie stond onder leiding van luitenant-generaal (b.d.) C.J.M. de Veer.

¹⁶ Kamer stemt in met plan Kamp, *Trouw*, 25 augustus 2004.

ontwikkeling van het NIST-concept, waartoe de MIVD een geïntegreerd team in Den Haag inrichtte. Daardoor kwam een dynamische stroom van inlichtingenproducten tussen Nederland en de operationele eenheden in het missiegebied op gang en werd de rol van de dienst ten opzichte van de partners in de inlichtingenketen nadrukkelijk verstevigd.¹⁷

11.4.6 AFGHANISTAN

Mede door de implementatie van de bevindingen van het rapport-Dessens (zie hierna) kwamen de meest ingrijpende veranderingen met de missie in Uruzgan. Hierdoor kon de verdere integratie binnen de dienst vaart krijgen onder het motto: ‘Zo open als mogelijk, zo geheim als noodzakelijk’. Aan de nog altijd latente verkokering binnen de MIVD kon een einde worden gemaakt door een intensievere samenwerking tussen afdelingen en de verminderende greep van de krijgsmacht delen op de dienst. De grootste winst werd geboekt door de intensivering van de internationale samenwerking, enerzijds door initiatieven bij het opzetten van tijdelijke *communities of interest*, anderzijds door de meer permanente buitenlandse netwerken te versterken. Voorbeelden van de eerste categorie zijn de toetreding van de MIVD tot de *four eyes community* van belangrijke Angelsaksische landen voor in principe de duur van de missie. Daarnaast kan zich een korte, incidentele samenwerkingsvorm voordoen met een ander land naar aanleiding van een voorval (bijv. een gijzeling) in het operatiegebied die de partners gelijkelijk treffen.

Nederland raakte daadwerkelijk bij de toekomst van Afghanistan betrokken vanaf 2002, toen een compagnie van de Luchtmobiele Brigade deel ging uitmaken van de *Kabul Multinational* brigade van ISAF (*International Security Assistance Force*) in Kabul. Begin 2003 nam de staf van het Duits-Nederlandse corps te Münster voor een half jaar de leiding van ISAF op zich. In beide gevallen werkte de MIVD nauw samen met de *Bundes Nachrichten Dienst*, het *Amt für das Nachrichtenwesen des Bundeswehrs* en de *Militärische Abschirm Dienst* op alle I&V-gebieden, inclusief *Humint* en *Sigint*. In Kabul werd een NIC uitgebracht.¹⁸

Al voorafgaande aan de missie in Uruzgan had de regering besloten een breed scala aan inlichtingenverzamelorganen en -verwerkingsmiddelen in te zetten ter ondersteuning van de operaties en de bevordering van de veiligheid voor de eigen eenheid.¹⁹ Voor de eerste rotatie van de *Task Force Uruzgan* (TFU) in augustus 2006 werd de toch al uitgebreide inlichtingensectie nog eens verder uitgerust met een ISTAR-module bestaande uit verkenners, *Field Humint*, EO en analysecapaciteit. Het lag voor de hand dat de MIVD opnieuw een NIST inrichtte die de inlichtingenproducten van de MIVD (Team Afghanistan) ter beschikking stelde

¹⁷ ‘NIST dicht ‘gat’ in inlichtingenbehoefte’, *Ingelicht* 2005 (5), september 2005, p. 16-19.

¹⁸ Van Reijn 2009, p. 510-521.

¹⁹ *Kamerstukken II* 2005/06, 27 925, nr. 193.

van de missie. Daarnaast werden nog meer vorderingen geboekt, zoals de rol van *indicator and warning* in het kader van *force protection* als gevolg van de dreiging van IED's²⁰, de directe aanvallen met reguliere maar ook met irreguliere middelen (zoals zelfmoordaanslagen) en de beschietingen met indirect vuur op Nederlandse kampen. Tevens ontstond er een intensieve en hoogwaardige liaison met de Australische *Task Force* in het gebied.^{21,22} Nederlandse inlichtingen werden gedeeld met de Amerikaanse strijdkrachten, evenals met het in Uruzgan actieve Franse leger en de *Afghan National Army*.²³ Door de ontwikkeling van het doelbestrijdingsproces (*targeting*) nam daarnaast het belang van relevante en actuele doelinlichtingen enorm toe. Dat belang betrof met name eenheden die zich bezig houden met het bestrijden en uitschakelen van netwerken, tegenstanders en vijandelijke objecten; voor hen zijn *actionable* inlichtingen²⁴ een voorwaarde voor succes. De daartoe vereiste kwaliteit wordt bereikt met langdurige en doelgerichte inzet van verschillende typen verzamelorganen, met name *Sigint*, *Humint* en *Imint*.²⁵

Ook technologische ontwikkelingen speelden een belangrijke rol in de ontwikkeling en specialisatie van het vakgebied. Voorbeelden hiervan zijn *Unmanned Aerial Vehicles* (UAVs), communicatiesystemen, computertechnologie en forensische detectie- en opslagmiddelen. De *Task Force* kreeg door de internationale samenwerking opeens de mogelijkheid om gebruik te maken van inlichtingen uit sensoren van andere nationaliteiten die binnen de eigen gelederen niet beschikbaar waren of slecht voldeden. Zo maakte de TFU gebruik van Britse en Amerikaanse UAVs zoals de Predator. Aldus werd naast de F-16s en de Apaches een luchtgebonden capaciteit verkregen die evenwel niet het gemis aan eigen UAVs kon goedmaken. Om redenen van inzetfrequentie en gegarandeerde beschikbaarheid werden daarom in 2009 UAVs ingehuurd. Inlichtingen waren ook essentieel in de ondersteuning van allerlei non-kinetische activiteiten, zoals beïnvloeding van de publieke opinie. In landen zoals Afghanistan waarbij de massabeïnvloedingsmogelijkheden beperkt zijn en de leiders de keuze voor het collectief maken, is het opbouwen van een relatie met sleutelfiguren van leefgemeenschappen cruciaal om een groot publiek te bereiken.²⁶ Inlichtingen zijn daarbij noodzakelijk om dergelijke *key leaders* te identificeren.²⁷

20 Improvised Explosive Device, in de Nederlandse media wordt nogal eens de term bermbom gebruikt.

21 Briefwisseling met het hoofd van de Sectie Inlichtingen van Task Force Uruzgan rotatie 5, luitenant-kolonel Hans van Dalen, november 2009 en Tussentijdse evaluatie ISAF – 9 november 2009, bijlage bij: *Kamerstukken II 2008/09*, 27925, nr. 357.

22 Briefwisseling Van Dalen, november 2009.

23 Ibid.

24 Inlichtingen die voldoende scherp zijn om tot daadwerkelijke actie over te gaan.

25 Flynn, Juergens en Cantrell 2008.

26 Kitzen 2009, p. 58; Dimitriu en De Graaf 2009, p. 630.

27 Opleidings- en Trainingscommando Opleidings- en Trainingscentrum Militaire Operatiën november 2009, p. 4, 15.

Gedurende de missie werden inlichtingen een als steeds belangrijker ervaren voorwaarde voor een succesvolle uitvoering van operaties. In 2008 en begin 2009 voerde een ISTAR-eenheid een aantal zelfstandige inlichtingenoperaties uit, te weten ‘Tor Mengaray’ en ‘Salakar’, ter voorbereiding op toekomstige TFU-operaties. Een combinatie van verkenner (te voet en bereden), EO, *Field Humint* en eigen UAVs leverde waardevolle inlichtingen op over de dreiging, de lokale bevolking en het terrein. Voorafgaande aan de grote operatie ‘Bor Barakai’ in oktober 2008, waaraan honderden ISAF-militairen uit onder andere Nederland, Groot-Brittannië, Australië en de Verenigde Staten deelnamen, voerde een samengestelde ISTAR-eenheid, aangevuld met genie, medisch personeel en vuursteun, de operatie ‘Kunkaw’ uit. De hieruit afkomstige informatie werd door de *All Source Intelligence Cell (ASIC)*²⁸ verwerkt tot inlichtingen omtrent de bruikbaarheid van routes, de IED-dreiging, middelen, vijandige intenties en verzamelplaatsen van de Taliban. Deze inlichtingen bleken van grote waarde tijdens de planning van operatie ‘Bor Barakai’ in het Mirabad-gebied.²⁹ Tijdens die operatie werden diverse wapendepots ontmanteld en ongeveer 650 kilogram aan explosieven buitgemaakt.³⁰ Nadat de vallei was schoongeveegd, bouwde de TFU de patrouillebasis Atiq om een permanente presentie te garanderen.

Door de veel sterkere invloed van de *intelligence* op de besluitvorming en uitvoering van de missie is de personele sterkte navenant toegenomen. Tekenend is de stafcapaciteit van de JIC van de *Task Force Uruzgan* (TFU) die in de periode 2006-2010 meer dan drie keer zoveel functionarissen bevatte als de Sectie Operatiën. Nooit eerder beschikte een Nederlandse operationele commandant over zoveel nationale inlichtingenmiddelen. Inlichtingen zijn richtinggevend voor de planning van operaties en in die zin wordt dan ook gesproken van *intelligence driven* operaties. Brigade-generaal Martin Dempsey, commandant van de U.S. Army 1st Armoured Division in Irak had dat in november 2003 als volgt verwoord: “*Fundamentally, here in Baghdad we do two things: we’re either fighting for intelligence or are fighting based on that intelligence.*”³¹

11.5 De Wet Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten 2002

Geheel los van de Nederlandse betrokkenheid bij Afghanistan kwam in mei 2002 een nieuwe wet op de inlichtingendiensten tot stand met de invoering van de Wet Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten 2002, de WIV 2002. Met deze wet ontstonden

28 ‘All source analysis: Intelligence produced using all available sources and agencies’, *NATO Glossary of Terms and Definitions* 2009, AAP 6.

29 ‘Verkenner in Afghanistan, de meerwaarde van verkenner is zichtbaar’, *Landmacht* april 2009, zevende jaargang, nr. 3, 7.

30 ‘Operatie Bor Barakai veegt gebied schoon’, *Defensiekrant* 2008, nr 37.

31 Cassidy 2008, p. 162.

de benamingen AIVD en MIVD, maar belangrijker was dat de bevoegdheden en beperkingen van beide diensten tot in detail werden geregeld. Voor de MIVD betekende dat onder meer een rol bij de inlichtingenondersteuning van de crisis-beheersings-, vredes- en humanitaire operaties (cvh). Weliswaar heeft de wet als zodanig geen geldingskracht bij missies in het buitenland, wel handelen commandanten in geval van twijfel in de geest van deze wet. De opdracht aan de MIVD in het belang van de nationale veiligheid behelst het verrichten van onderzoek, zoals verwoord in artikel 7, lid 2a:

- “1°. omtrent het potentieel en de strijdkrachten van andere mogendheden, ten behoeve van een juiste opbouw en een doeltreffend gebruik van de krijgsmacht;
- 2°. naar factoren die van invloed zijn of kunnen zijn op de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde voor zover de krijgsmacht daarbij is betrokken of naar verwachting betrokken kan worden.”

Voor deze tekst zijn de kernwoorden ‘de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde’. De wijze waarop de MIVD aan de opdracht onder 2° gestalte geeft begint met het maken van een dreigingsanalyse die bij het militair advies in het kader van de voorbereidende besluitvorming bij een opkomende missie in het buitenland wordt gevoegd. Het voornemen van het kabinet tot deelneming aan een missie gaat vervolgens in een ‘artikel 100-brief’ naar de Tweede Kamer.³² De betrokkenheid van de MIVD bij de inzet van de krijgsmacht is ook in de zin van contra-inlichtingen en veiligheid expliciet genoemd in hetzelfde artikel WIV 2002 onder 7/2c.

Kortom, met de WIV 2002 is de opdracht van de MIVD bij missies in het kader van de handhaving en bescherming van de internationale rechtsorde gemarkeerd. Wat zulks in de praktijk van de inlichtingenondersteuning tijdens uitzendingen betekent is vooral een kwestie van organisatorische inbedding, regelgeving en organisatiecultuur. In dat opzicht is het eindrapport van de zogenaamde Commissie Dessens van veel sterkere invloed op het functioneren van de MIVD bij uitzendingen geweest.

11.6 Het rapport-Dessens

Eind 2004 verscheen het ‘rapport-Havermans’ over het onderzoek naar het functioneren van de AIVD. Daarin werd aanbevolen de ‘slagkracht’ van deze dienst aanzienlijk te vergroten. De MIVD was weliswaar met de samenvoeging van de inlichtingencomponenten van de krijgsmachtdelen op de goede weg, maar

³² Artikel 100 van de Grondwet: “De regering verstrekt de Staten-Generaal vooraf inlichtingen over de inzet of het ter beschikking stellen van de krijgsmacht ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde.”

in vergelijking met de toonaangevende partners binnen de meest recente coalities liep de dienst nog steeds achter. Een met 'Havermans' vergelijkbaar onderzoek werd in juni 2006 gepresenteerd door de Onderzoeksgroep Inlichtingen en Veiligheid Defensie door een commissie onder leiding van C.W.M. Dessens.³³ Voor de inlichtingenondersteuning bij cvh-operaties deed Dessens de volgende aanbevelingen waarvan de implementatie, voor zover van invloed op de operaties, grotendeels tijdens de missie in Uruzgan (2006-2010) plaatsvond. De consequenties van het rapport zijn voor het functioneren van de inlichtingenondersteuning bij militaire operaties van onschatbare waarde geweest, zoals hieronder zal worden aangetoond.

- Flexibiliteit als organisatie-uitgangspunt (p. 45): voor de ondersteuning van de missie in Afghanistan werd een multidisciplinair team van aanzienlijke sterkte binnen de MIVD in het leven geroepen.
- J2-functie binnen Directie Operaties CDS (p. 88): de functie van J2 (hoofd afdeling inlichtingen) bij de CDS werd gericht op de vraagzijde van het dreigingsbeeld bij lopende en geplande operaties, terwijl bij de MIVD de Afdeling Militaire Operaties (AMO) in het leven werd geroepen om de aanbodzijde inhoud te geven. De MIVD bleef onderdeel van de Bestuursstaf (onder de secretaris-generaal) teneinde onafhankelijk advies aan de minister en de CDS te kunnen blijven geven.
- Intensivering van de I&V-keten van Defensie (p. 88): naadloze samenwerking in het uitzendgebied tussen de MIVD en de andere onderdelen van de keten, in het bijzonder ISTAR. Alle inlichtingen dienen binnen één organisatievorm te worden verzameld, geanalyseerd, geproduceerd en geëxploiteerd. Het NIST-concept moet daarbij als uitgangspunt worden genomen.
- Informatie commandant (p. 89): een commandant in een uitzendgebied mag over in principe alle beschikbare inlichtingen of informatie vanuit het NIST beschikken.
- Aanpassing interne organisatiestructuur MIVD (p. 89/90): een meer geïntegreerde en platte structuur wordt aanbevolen om de informatieuitwisseling tussen de afdelingen te verbeteren en de tot een meer integrale afweging van alle belangen en producten te komen.
- Teamconcept opwaarderen (p. 90): samenwerking tussen de afdelingen in teamverband maakt het mogelijk gericht specifieke producten te maken, met name ten behoeve van een missie, zoals bijvoorbeeld de missie in Afghanistan en anti-piraterij.
- Uitbreiding I&V-keten Defensie (p. 90/91): door uitbreiding van de personeelssterkte wordt met name de inlichtingenondersteuning bij uitzendingen bevorderd.

33 *Defensie 2006*.

- Bevoegdheden in uitzendgebied (p. 109): de CDS geeft na instemming van de SG een gezamenlijke aanwijzing uit waarin wordt aangegeven hoe tijdens de operatie met de inzet van informatieverzamelingsorganen wordt omgegaan door zowel de MIVD als de andere I&V-organisaties van Defensie.
- *Sigint* (p. 145) intensiever benutten, onder meer door de samenwerking tussen de desbetreffende afdeling van de MIVD en 102 EOY-compagnie van het ISTAR-bataljon uit te bouwen.
- Meer in *Humint* investeren (p. 145), met name bij uitzendingen, maar ook bij voorbereidingen daarop alsmede bij contra-inlichtingen en veiligheidsoperaties.

Een van de belangrijkste ontwikkelingen voortvloeiend uit het rapport is de studie over het *Joint Collection & Fusion Concept* (JCFC) in opdracht van de MIVD en uitgevoerd door het Defensie Inlichtingen en Veiligheidsinstituut (DIVI) in 2008.³⁴ Het doel van het JCFC is het verhogen van de effectiviteit, integratie en de kwaliteit van de inlichtingenondersteuning bij militaire operaties.³⁵ De neiging van iedere inlichtingenorganisatie om te compartimenteren wordt door de komst van het JCFC bestreden door bundeling van specialistische expertise en schaarse middelen. In dit concept is een verregeande integratie van de inlichtingenstaf van de operationele commando's, de ISTAR-module en het NIST bereikt. Uit de eerste evaluaties blijkt dat dit concept inderdaad heeft geleid tot een sterke verbetering van de inlichtingenketen.

11.7 De inlichtingen- en veiligheidsketen van Defensie

Militaire inlichtingen zijn het product van het verzamelen en verwerken³⁶ van gegevens over vreemde mogendheden, vijandelijke of potentieel vijandelijke (elementen van) reguliere strijdkrachten, irregulier strijdende partijen en over gebieden en omstandigheden waarin wordt opgetreden of in de toekomst mogelijk moet worden opgetreden.³⁷ Inlichtingen onderscheiden zich van informatie doordat ze zijn geïntegreerd met of geïnterpreteerd aan de hand van reeds bestaande informatie of inlichtingen. Het toetsen van verschillende stukjes informatie door een inlichtingenanalist aan gegevens uit een database, ervaringen of kennis die op een andere manier is vergaard, is de basis van de productie van

³⁴ Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst 2009, p. 47.

³⁵ *Kamerstukken II 2006/07*, 30 800 X, nr. 106; *Kamerstukken II 2006/07*, 23 432, nr. 236.

³⁶ Verwerken is het registreren, evalueren, analyseren, integreren en interpreteren van antwoorden van verzamelorganen, eenheden en andere inlichtingenstaven.

³⁷ Afgeleid van de NAVO-definitie: Intelligence is "The product resulting from the processing of information concerning foreign nations, hostile or potentially hostile forces or elements, or areas of actual or potential operations. The term is also applied to the activity which results in the product and to the organizations engaged in such activity." *NATO Glossary Terms and Definitions 2009*, AAP 6.

inlichtingen.³⁸ Bij militaire inzet zijn inlichtingen cruciaal bij het planningsproces en het besluitvormingsproces en uiteraard gedurende de uitvoering van de missie. Omdat informatie en inlichtingen vrijwel nooit volledig zijn en continu op hun waarde moeten worden beoordeeld en bijgesteld in geval van nieuwe ontwikkelingen, kan het inlichtingenproces nooit als afgesloten worden beschouwd.

Binnen de operationele commando's van de krijgsmacht wordt onderscheid gemaakt tussen inlichtingen en veiligheid.³⁹ Deze zijn niettemin onlosmakelijk met elkaar verbonden vanwege de noodzaak het eigen vermogen tot het verwerven van inlichtingen te beschermen en het verzamelen van inlichtingen door de tegenstander te verstoren. Militaire, ook wel operationele, veiligheid is het gebruik van actieve en passieve maatregelen om de tegenstander informatie over disposities, mogelijkheden en intenties van de eigen troepen te ontzeggen. In dit hoofdstuk zal het aspect veiligheid niet verder worden behandeld.

De I&V-keten van het Ministerie van Defensie bestaat uit de I&V-organisaties onder de Commandant der Strijdkrachten (CDS), de staven bij de operationele commando's en de MIVD. Elk operationeel commando heeft op zijn beurt een eigen inlichtingenketen; deze verschillen van elkaar in structuur. Zo heeft het Commando Luchtstrijdkrachten (CLSK) als enige een eigen dienstvak inlichtingen. Het Commando Landstrijdkrachten (CLAS) heeft het ISTAR-bataljon in zijn gelederen. Dit bataljon zal binnenkort worden ondergebracht in het Joint ISTAR Commando (JISTARC) samen met I&V-elementen van CZSK en CLSK. Meer dan ooit wordt operationeel samengewerkt in de I&V-keten. Het streven is naar een naadloze aansluiting van de onderscheidene capaciteiten daarbinnen. Dit is een groeiproces dat wind in de zeilen krijgt tijdens grote missies. Hoewel zulke missies tijdelijk zijn, ligt het bij wijze van voorbeeld voor de hand de *Task Force Uruzgan* uit te lichten als een zelfstandige speler binnen de keten.

11.7.1 DE MIVD

De MIVD speelt binnen Defensie een centrale rol waar het gaat om de totstandkoming van doctrinaire ontwikkelingen. Teneinde zijn onafhankelijke positie te waarborgen valt de dienst niet onder de CDS maar onder de door de secretaris-generaal geleide Bestuursstaf. Als verantwoordelijk beleidsorgaan fungeert de Defensie I&V-raad, die door de SG wordt voorgezeten. De directeur MIVD is de Defensie I&V-autoriteit, die "tot bijzondere taak heeft aangelegenheden te signaleren, de gehele

³⁸ Information on its own is a fact or a series of facts that may be of utility to the commander, but when related to other information already known about the operational environment and considered in the light of past experience regarding an adversary, it gives rise to a new set of facts, which may be termed "intelligence." The relating of one set of information to another or the comparing of information against a database of knowledge already held and the drawing of conclusions by an intelligence analyst, is the foundation of the process by which intelligence is produced. United States Department of Defense, op. cit., p. 11.

³⁹ Defensie 2006, p. 79.

inlichtingenketen betreffende, die de aandacht van de Raad en/of de beleidsverantwoordelijken (CDS en SG) behoeven”.⁴⁰ Primair is de MIVD een inlichtingendienst, slechts één afdeling houdt zich bezig met contra-inlichtingen en veiligheid. Als belangrijkste generieke productieafdeling geldt de Afdeling Inlichtingen (AI) die regionaal is ingericht, maar daarnaast ook bureaus kent met een thematische opdracht, zoals transnationale dreigingen en militaire techniek. Enkele bureaus zijn met vergelijkbare eenheden van de AIVD geïntegreerd. Bij het vervaardigen van inlichtingenrapporten maken analisten van de AI gebruik van gespecialiseerde afdelingen als de Afdeling Sigint (AS) en de Afdeling Geheime Inlichtingen Operaties (AGIO), die inlichtingen verzamelen. De AS kan terugvallen op de technologische middelen van de Nationale Sigint Organisatie (NSO) te Eibergen. De intermediaire afdeling bij uitzendingen is de Afdeling Militaire Operaties (AMO), die de NIC/NIST-elementen inricht, op 24-uursbasis in contact staat met de missies in het buitenland en de aanbodzijde jegens de J2/DOPS vervult. Vermeldenswaard is voorts dat voor speciale aandachtsgebieden, met name bij langdurige missies, interdisciplinaire teams gevormd worden teneinde hoogwaardige expertise te bundelen.

11.7.2 DE J2/DOPS

Zoals gezegd kwam met de introductie van de functie van J2 bij de Directie Operaties (DOPS) van de CDS een scheiding tussen vraag en aanbod van inlichtingen tot stand. Gekozen werd voor een model waarbij alle (schaarse) analisten binnen de MIVD werkzaam bleven, terwijl de J2 als procesbewaker optrad en via de AMO/MIVD van informatie werd voorzien. In de praktijk van alledag vindt binnen de DOPS een frequente afstemming over besluitvorming, planning en uitvoering van de operaties in de inzetgebieden plaats tussen met name de J2, de J3 en de J5.⁴¹ Onder die operaties vallen ook de missies op zee en die waaraan Nederland met slechts enkele militairen deelneemt. De J2 adviseert de CDS bij de inzet van ISTAR-middelen en is voortdurend op de hoogte van de bijzondere inzetmiddelen bij de missies. Daartoe onderhoudt hij nauw contact met de G2 respectievelijk S2-functionarissen van de lopende missies.

11.7.3 DE JOINT INTELLIGENCE CELL (JIC)

Bij de inzet van een grote troepenmacht zoals recentelijk in Irak of Afghanistan, wordt in het operatiegebied een inlichtingensectie ingericht om de commandant van adequate inlichtingen te voorzien. De belangrijkste taken daarvan zijn het

⁴⁰ Instellingsbeschikking Defensie Inlichtingen & Veiligheidsraad (DIVR), januari 2008.

⁴¹ De secties in een staf zijn genummerd van 1 t/m 9: 2 is inlichtingen, 3 operatiën en 5 plannen. Op het lagere niveau worden deze nummers voorafgegaan door een S, op het hogere niveau door een G en in een multinationale c.q. ‘multiservice’ omgeving door een J.

ondersteunen van de planning en uitvoering van operaties, het verzorgen van een goede *Situational Awareness* (SA) en de ondersteuning van het doelbestrijdingsproces. Sinds de implementatie van het JCFC staan de verschillende ingebrachte inlichtingenelementen onder eenhoofdige leiding en wordt de volledige inlichtingeninspanning centraal gecoördineerd. Aan de hand van de inlichtingencyclus werken diverse stafelementen, zoals *plans, current, collection management*⁴² en *collation & analyse* aan de verzameling van informatie en de verwerking tot inlichtingenproducten. De functies binnen de JIC worden vervuld door personeel van de MIVD, ISTAR en inlichtingenpersoneel van de operationele commando's. Door de versterking van de inlichtingenketen (MIVD – J2 DOPS – JIC) en invoering van verbeterde ICT-middelen is de inlichtingenstroom vanuit het missiegebied naar Nederland en vice versa gegarandeerd. Bij maritieme missies, zoals sinds eind 2008 de EU Naval Force Atalanta (de bestrijding van piraterij voor de Somalische kusten), bestaat een soortgelijke inlichtingenondersteuning, zij het op een meer bescheiden schaal.

11.7.4 HET OPERATIONEEL COMMANDO LANDSTRIJDKRACHTEN (CLAS)

Grote operationele landmachteenheden en -formaties beschikken over organieke informatieverzamelorganen, zoals verkenningseenheden en doelopsporingsmiddelen (waarnemers en wapenlocatieradars). Daarnaast geldt het principe *'every soldier a sensor'*: iedere militair kan met zijn waarnemingen en bevindingen het inlichtingenproces ondersteunen. Naast de verzamelorganen heeft het CLAS de beschikking over operationele inlichtingensecties die zijn ingedeeld op brigade-, bataljons- en compagniesniveau. Deze stafsecties, bij de brigade de Sectie G2, het bataljon de Sectie S2 en bij de compagnie de *Team Intelligence Cell* (TIC), beschikken echter over weinig personeel en middelen ten behoeve van de verwerking en verspreiding van inlichtingen (met name *collation*, analyse en productie). CLAS kan echter wel terugvallen op het Joint ISTAR⁴³ Commando (JISTARC), een gespecialiseerde operationele inlichtingeneenheid die met geïntegreerde en gecoördineerde inzet van alle ter beschikking staande inlichtingenverzamelorganen, verwerkingscapaciteit, surveillance-, doelopsporing- en verkenningmiddelen zijn gericht op het verkrijgen van inlichtingen en doelinformatie. JISTARC, dat in 2010 zal worden opgericht, is een *joint* organisatie waarop elk OPCo kan terugvallen, die beheersmatig onder CLAS *single service management* valt. Bij operationele inzet van een *Joint Task Force* kan een ISTAR-module *attached of integrated* worden toegevoegd aan de inlichtingensectie. Het JISTARC omvat 103 ISTAR-bataljon met de volgende subeenheden:

⁴² Formeel het element Collection Coordination & Intelligence Requirement Management (CCIRM)

⁴³ ISTAR: Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance (inlichtingen, surveillance, doelopsporing en verkenning).

- Stafeskadron.
- 101 Doelopsporingsbatterij.
- 102 EOY-compagnie.
- 103 en 104 Verkenningeskadron.
- 105 *Field Humint*-eskadron.⁴⁴
- 106 Inlichtingen eskadron.
- 107 *Aerial systems*-batterij.⁴⁵

Tot slot valt het Korps Commandotroepen (KCT), internationaal getypeerd als *Special Forces*, onder het CLAS. Deze speciale eenheid heeft *special reconnaissance* (SR) als een van de hoofdtaken en kan waar ook ter wereld met een korte reactietijd worden ingezet. De eenheid beschikt over de mogelijkheid om ook in gebieden die volledig worden beheerst door een opponent of waar een hoog dreigingsniveau bestaat, voor een langere periode inlichtingen te genereren, eventueel gebruik makend van geavanceerde technieken en materieel. Daarbij valt vooral te denken aan de inzet van gevechts- en transporthelikopters van het Defensie Helikopter Commando.

11.7.5 HET OPERATIONEEL COMMANDO ZEESTRIJDKRACHTEN (CZSK)

Evenals bij de andere krijgsmacht delen het geval is, staan ook de zeestrijdkrachten voor de uitdaging hun inlichtingenorganisatie zowel op reguliere als voor irreguliere operaties te richten. De Koninklijke Marine draagt immers niet alleen bij aan veiligheid op zee maar ook aan veiligheid vanuit zee. Deze tweeledige focus stelt naast hoge eisen aan het kunnen pareren van klassieke militaire dreigingen, navenante eisen aan het reduceren van risico's voor de Nederlandse samenleving en het beschermen van nationale belangen. Aangezien de middelen waarover de marine beschikt, per definitie schaars zijn, ligt het voor de marine voor de hand in velerlei samenwerkingsverbanden te kunnen opereren en – vooral – over een adequate operationele inlichtingenstructuur te beschikken.

Ook op zee is de samenwerking met ad hoccoalitiegenoten de afgelopen jaren verder geïntensiveerd. Dit heeft directe invloed op het gezamenlijk (*combined*)

44 *Human intelligence (Humint)* betreft inlichtingen die zijn afgeleid van door mensen verzamelde en geleverde gegevens. *Humint*-operateurs zijn specifiek opgeleide functionarissen voor de verwerving van informatie uit menselijke bronnen. Binnen de *Humint*-cel kunnen een aantal stafcapaciteiten apart zijn belegd; zo kan de cel naast de J2X (verantwoordelijk voor aansturing en deconflictie) bestaan uit een *Humint Control Officer*, een *Single Source Analyst (SSA) Humint* en een aparte *Contra-inlichtingen (CI)* functionaris.

45 De *Aerial systems*-batterij houdt zich voornamelijk bezig met *Imagery intelligence (Imint)* en is in die zin verantwoordelijk voor de verzameling, single source analyse en annotatie van al het beeldmateriaal. De (stilstaande en bewegende) beelden die gegenereerd kunnen worden uit satellieten, onbemande en bemande platformen, en camerasystemen kunnen in verschillende vormen worden geleverd waaronder elektro-optisch, warmtebeeld, infrarood en *Synthetic Aperture Radar (SAR)*. Ook de beelden verworven met bijv. AH-64 Apache en de foto's die handmatig worden genomen vanuit de lucht zijn van toegevoegde waarde.

uitvoeren van maritieme operaties die veelal plaats vinden in een omgeving, die wordt gekenmerkt door een gewoonlijk diffuus dreigingsbeeld. Om daarin helderheid te brengen moeten afspraken gemaakt en procedures gevolgd worden om vast te leggen welk materiaal met wie gedeeld mag worden. Inlichtingstaven selecteren daarom hun informatie op gevoeligheid en volgen beleid dat hen in staat stelt te differentiëren in de uitwisseling met coalitiepartners. De zorgvuldigheid die dit vergt, staat nogal eens op gespannen voet met de veelheid aan relatievormen binnen en buiten de vaste bondgenootschappelijke verbanden, zoals met andere ministeries, het bedrijfsleven, ngo's, civiele scheepvaart, buitenlandse kustwachtorganisaties; relaties die noodzakelijkerwijs moeten worden opgebouwd en onderhouden.

De zee is voor alle landen vrij (*mare liberum*), met als gevolg dat buiten de Exclusieve Economische Zones sprake is van een politiek en juridisch machtsvacuüm, waarin staten elkaar beconcurreren, maar tegelijk zijn aangewezen op vormen van samenwerking, om hun soortgelijke commerciële en veiligheidsbelangen te beschermen. In een globaliserende wereld hebben de landen elkaar nodig om *spoilers* (internationaal terrorisme, criminaliteit, piraterij, enzovoort) te bestrijden. Tevens zijn zij echter elkaars concurrenten waar het gaat om schaarse hulpbronnen. Contacten over en weer verlopen meer ad hoc en fluïde dan in de landomgeving. Zeestrijdkrachten van niet met elkaar bevriende machtsblokken zullen doorgaans een directe confrontatie uit de weg gaan en desgewenst zelfs met elkaar samenwerken. Daarom vormen zij geschikte machtsmiddelen om de politiek zo lang mogelijk vrijheid van handelen te bieden en op vaak indirecte wijze een crisis of probleemsituatie te voorkomen.

De verzameling van informatie op zee komt in hoofdzaak tot stand door middel van organieke sensoren en het ondervragen van bijvoorbeeld verdachte schepen. Marineschepen hebben meestal de beschikking over de volgende sensoren: radar, elektro-optiek, infrarood, *Automatic Identification System* (civiel, ten behoeve van veilige navigatie) en *Identification Friend or Foe* (militair). Het gebruik van UAV's⁴⁶ voor *surveillance* en *reconnaissance* binnen internationale vlootverbanden neemt toe; dit effectieve maar schaarse middel wordt doorgaans aangestuurd vanuit een operationeel coördinatiecentrum. Nederlandse marineschepen ontvangen geactualiseerde en missiespecifieke operationele data van het CODAM⁴⁷ voor de tactische scheepsinformatiesystemen, die direct zijn gekoppeld aan Sensor-, Wapen-, en Commandosystemen en het scheeps- *Command Management* Systeem. Deze operationele data moeten geschikt zijn voor zowel veilige navigatie als voor de tactische dreigingsevaluatie en wapeninzet. Parallel daaraan levert de MIVD voorafgaand aan een missie dreigingsanalyses en veiligheidsappreciaties over

⁴⁶ CZSK beschikt niet over eigen UAVs.

⁴⁷ Centrum voor Operationele Data, Analyse en METOC (meteorologische en oceanografische ondersteunings-teams).

regio's van bestemming en te passeren kuststaten, desgewenst geflankeerd door een globale I&V-briefing. De N2-sectie bij het MSC levert verder operationele inlichtingenondersteuning in de vorm van *All Source Information*. Deze ondersteuning geschiedt zoveel mogelijk *web based*, doorgaans via een *Secure Wide Area Network* van de NAVO, een coalitie of via een beveiligd nationaal netwerk.

Hieronder volgt een overzicht van de inlichtingenorganisatie bij CZSK. Het CZSK-beleid op inlichtingengebied is belegd bij de Stafafdeling Bestuursondersteuning en verdeeld in enerzijds Joint en anderzijds Maritieme Inlichtingen. In de lijnorganisatie geschiedt de uitvoering door:

- N2/MSC voor de operationele inlichtingenondersteuning binnen CZSK.
- N2/NLMARFOR idem voor specifiek operaties van COMNLMARFOR.
- MSO voor marine *special operations*, met een aparte inlichtingensectie.
- Op de schepen en onderzeeboten is operationele inlichtingen een neventaak, belegd bij een MINT, bestaande uit personeel met een specialisatie, zoals EO en OB.
- Bij missies levert de MIVD zo nodig aanvullend personeel ten behoeve van de *intelligence cell*.

Sommige CZSK-eenheden, zoals onderzeeboten, kennen in specifieke gevallen het verzamelen van inlichtingen als hoofdtaak tijdens een operationele missie.

11.7.6 HET OPERATIONEEL COMMANDO LUCHTSTRIJDKRACHTEN (CLSK)

Elke plek op aarde is bereikbaar binnen een etmaal vliegen. Dat gegeven bepaalt in belangrijke mate de waarde van het gebruik van het luchtruim, de derde dimensie. Voor een krijgsmacht vormen de luchtstrijdkrachten bij uitstek het middel om die derde dimensie optimaal te benutten. Militaire luchtoperaties betreffen bijvoorbeeld het uitschakelen van de capaciteiten van de tegenstander, het observeren van gebieden en/of (potentiële) doelen, het beïnvloeden of afschrikken van tegenstanders, het ontzeggen van toegang tot gebieden, het afdwingen van gewenst gedrag of het transporteren van mensen en middelen. Hoewel luchtoperaties niet vaak op zichzelf staan, is vrijwel geen militaire operatie denkbaar zonder een belangrijk aandeel van luchtstrijdkrachten. Een randvoorwaarde voor de ondersteuning van grond- en zeestrijdkrachten is luchtoverwicht. Het handhaven en behoud daarvan is bij de missie in Afghanistan ietwat op de achtergrond geraakt omdat zich daar geen sterke grond-lucht-, laat staan lucht-luchtdreiging voordoet, maar in de missies waaraan de Koninklijke Luchtmacht in de jaren negentig boven het voormalige Joegoslavië heeft deelgenomen, was het luchtoverwicht een factor van de eerste orde.

CLSK ziet traditioneel zijn luchtoptreden altijd in coalitieverband. Vaak is dat de NAVO, die daarbij niet alleen de *Tactics, Techniques and Procedures* (TTP's) levert, maar ook grotendeels in de inlichtingenbehoefte voorziet. Dat geldt zeker

waar het gaat om specifieke inlichtingen ten behoeve van het luchtoverwicht (*Air Order of Battle*, *Missile Order of Battle*, *Electronic Order of Battle*). Noch de operationele commando's, noch de MIVD danwel het Joint ISTAR Commando (in oprichting) van waaruit een *Air Intel Module* ter ondersteuning van de CLSK-missies moet worden gevormd, beschikken vooralsnog over eigen middelen om in deze specifieke inlichtingbehoefte te voorzien.

De inlichtingenorganisatie van het CLSK is al heel lang op professionele basis ingericht: de luchtmacht kent anders dan de andere operationele commando's een eigen dienstvak Inlichtingen en Veiligheid (I&V)⁴⁸. Op het hoofdkwartier van CLSK is de I&V-taak belegd bij drie verschillende secties: Sectie Operationele Inlichtingen (SOI), Sectie Intelligence, Surveillance en Reconnaissance (SISR) en Sectie Beveiligings Coördinatie (SBC). SOI en SISR vallen beide onder de Afdeling Missie Ondersteuning van de Directie Operatiën. SOI is verantwoordelijk voor beleids- en beheerstaken op uitvoerend niveau voor alle operationele inlichtingenaangelegenheden. SISR fungeert als een gecentraliseerde CLSK-stafcapaciteit op (luchtgebonden) ISR-gebied. De aandacht richt zich vooral op de operationele beheerstaak van wapensysteemoverstijgende ISR alsmede op *mission support & planning* voor de optimale inzet van (luchtgebonden) ISR-middelen.

Elk luchtmachtonderdeel heeft een specifiek organisatie-element voor (contra-) inlichtingen en veiligheid. In de organisatie van een vliegbasis (meestal een zogenaamde 'wing' met daaronder een aantal vliegende squadrons) is dat een gescheiden functionaliteit onder een Hoofd Bureau Inlichtingen en Veiligheid (HBIV), die eindverantwoordelijk is voor de inlichtingenproducten. Het HBIV heeft specifiek voor inlichtingenzaken een Hoofd Kantoor Inlichtingen belast met de inlichtingenondersteuning van de squadrons. Op de squadrons zijn vervolgens, afhankelijk van de taakstelling en de grootte van het squadron, twee tot vier inlichtingenfunctionarissen werkzaam. Inlichtingenondersteuning op CLSK-onderdelen richt zich vooral op de specifieke taakstelling van de verschillende eenheden.

Het enige luchtgebonden middel om inlichtingen te verzamelen (*airborne* ISR) waarover het CLSK thans beschikt, is het *Recce Lite* fotoverkenningssysteem op de F-16. Dit systeem bestaat uit een sensorgondel die onder het vliegtuig wordt opgehangen en een Grond Exploitatie Station dat door beeldinterpretatiespecialisten wordt bemand als onderdeel van het *Tactical Air Reconnaissance Centre* (TARC) op de Vliegbasis Volkel. Deze eenheid gaat deel uitmaken van het Joint ISTAR Commando in 't Harde. Naast deze *dedicated* capaciteit beschikt de F-16

⁴⁸ Een specifiek dienstvak maakt het mogelijk na de initiële opleiding direct te worden geplaatst als inlichtingenfunctionaris en binnen het vakgebied een (al dan niet onderbroken) loopbaantraject te volgen.

over de *Advanced Targeting Pod* en de AH-64 Apache over de *Modified Target Acquisition Designation Sight* (MTADS) die beide zowel een capabele Electro-Optische (EO) als Infra-Rood (IR) sensor aan boord hebben. Deze wapensystemen kunnen bij wijze van *non-traditional* ISR worden ingezet, maar als de operationele missie dit vereist, moet de inlichtingenopdracht wijken. Het voorlopig ontbreken van een capabele UAV heeft geleid tot het inhuren van de Aerostar (ter vervanging van de Sperwer, ingedeeld bij CLAS) in Afghanistan. Daarmee worden voor het eerst ervaringen opgedaan met luchtgebonden *Sigint*.

Bij *counter-insurgency* operaties spelen luchtstrijdkrachten in alle fases een essentiële rol. Waar *Humint*-activiteiten nogal eens met onoverkomelijke uitdagingen worden geconfronteerd, kunnen verzamelactiviteiten vanuit de derde dimensie met veel minder operationele fricties worden uitgevoerd, al zullen ongunstige atmosferische condities de inzet wel eens parten spelen. ISR-vluchten zijn vaak in staat verborgen kampementen en verdedigingsposities te lokaliseren. Met aanhoudende luchtsurveillance kunnen individuele mensen en voertuigen op verdachte gedragspatronen worden gevolgd, gebouwen op verdachte activiteiten gecontroleerd alsmede hinderlagen en berm bommen ontdekt. Met luchtgebonden *Sigint*-middelen kan de positie van *insurgents* en de inhoud van hun communicatie worden onderschept. Het effect hiervan wordt belangrijk verbeterd als de bevelvoeringsstructuur gedecentraliseerd is en het net onmiddellijke toegang tot de luchtgebonden verschaft informatie geeft. De inrichting van een *Joint Intelligence Cell*, waar deze informatie met onder meer *Humint* van landstrijdkrachten en MINT van zee-strijdkrachten wordt gefuseerd, voorziet hierin. Op zijn beurt kan *Humint* van onschatbare waarde zijn bij de planning van lucht-aanvallen door bijvoorbeeld optimale aanvalsmomenten of de nabijheid van ziekenhuizen, scholen, kerken en moskeeën aan te geven. Bij de debriefing kan *Humint* een accurate inschatting maken van de functionele en psychologische effecten van de aanval, wat desgewenst aanleiding tot een *restrike* kan zijn.

11.8 De inlichtingenondersteuning bij operaties in de toekomst

11.8.1 TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN

In de afgelopen twee decennia hebben met name de Nederlandse landstrijdkrachten enorm gewonnen aan expeditionair vermogen dat hen in staat stelt naast de klassieke verdedigingstaak, vrijwel overal ter wereld op korte termijn inzetbaar te zijn voor crisisbeheersingsoperaties.⁴⁹ Verwacht mag worden dat ook in de

⁴⁹ Defensie 2006, p. 33.

toekomst Nederland deel zal blijven nemen aan (complexe) crisisbeheersingsoperaties.⁵⁰ Het ligt nu eenmaal in de lijn der verwachting dat de conflictstof in de wereld niet drastisch zal afnemen en dat de Nederlandse belangen daardoor geraakt worden dan wel dat Nederland betrokken raakt bij missies ter bevordering van de internationale rechtsorde.

In het verleden bestond veel kennis over onze tegenstander omdat deze voor langere tijd dezelfde was. In conflicten met een asymmetrisch of hybride karakter is er geen eenvoudig te identificeren vijand meer. Inlichtingen blijven in de toekomst de hoeksteen van militaire operaties, waarschijnlijk in sterkere mate. Naast de wisselende aard van de operaties komt dit vooral door technologische ontwikkelingen waardoor de mogelijkheden voor het verzamelen en verwerken van inlichtingen zowel kwalitatief als kwantitatief alleen maar zullen toenemen. Daarbij komt dat er bij politici en publiek steeds een kritische houding zal bestaan in het accepteren van Nederlandse slachtoffers bij crisisbeheersingsoperaties, zeker als die door betere inlichtingen wellicht voorkomen hadden kunnen worden. Het door de politiek gesteunde streven van de defensieorganisatie de inlichtingenketen te versterken heeft dan ook een hoge prioriteit.⁵¹

11.8.2 DOCTRINAIRE ONTWIKKELINGEN

Het vastleggen van de doctrine, dat wil zeggen het creëren van eenheid van opvatting over de organisatie en de werkwijze van de inlichtingenorganisaties, is een verantwoordelijkheid van de Defensiestaf, waarbij de Stafafdeling Beleid van de MIVD een adviserende rol speelt. Dit gebeurt voornamelijk door het schrijven en publiceren van doctrinepublicaties. Het DIVI is verantwoordelijk voor de vakinhoudelijke inlichtingenopleidingen binnen Defensie.⁵² Daarnaast ondersteunt en organiseert dit instituut trainingen van inlichtingenstaven, zowel in het kader van het opwerktraject voor uitzendingen als voor reguliere oefeningen. Voorts kent het DIVI een kenniscentrum dat meewerkt aan het concipiëren van doctrinepublicaties.

11.8.3 ORGANISATORISCHE AANPASSING AAN HET OPERATIONELE INLICHTINGEN-PROCES

Tijdens de recente missies is de bewustwording gegroeid dat voor kwalitatief hoogwaardige inlichtingen een bepaalde diepgang is vereist die slechts met grondige opleidingen, trainingen en ervaring kan worden bereikt. Inlichtingenwerk is meer en meer een specialisme waarvoor specifieke kennis, inzicht en ervaring is benodigd.⁵³

⁵⁰ Kamerstukken II 2008/09, 31 787, nr. 6.

⁵¹ Kamerstukken II 2008/09, 31 700 x, nr. 2; Koninklijke Landmacht, *Beslissen in het gevecht, bouwen aan veiligheid, de ontwikkeling van het landoptreden* (Utrecht, december 2008), p. 29, 35.

⁵² Het academisch onderwijs wordt verzorgd door de NLDA.

⁵³ KL, *Beslissen in het gevecht*, p. 35, en briefwisseling Van Dalen.

Tijdens militaire inzet is de inlichtingenofficier tevens een omgevingsadviseur van de commandant, diens staf en andere belanghebbenden. Naast het in kaart brengen van de dreigingen is het onderkennen van kansen en exploitatiemogelijkheden evenzo belangrijk.

Bij crisisbeheersingsoperaties kunnen per organisatieniveau de aangrijpingspunten en doelstellingen variëren. Elke commandant op zijn eigen niveau dient daarom te beschikken over zijn eigen (organieke) verzamel- en verwerkingsorganen waarmee aan zijn inlichtingenbehoefte kan worden voldaan.⁵⁴ Evenzeer is het verwerven van inlichtingen niet meer voorbehouden aan de hogere niveaus, juist op de laagste niveaus is het militair optreden verweven met het inwinnen van inlichtingen.⁵⁵ Een dergelijke werkwijze vergt dat de organisatie in de vredesbedrijfsvoering zodanig is ingericht dat ook bij toekomstige inzet een complete inlichtingenstructuur kan worden opgezet. Dit is niet vanzelfsprekend gezien de welhaast natuurlijke onbalans tussen de vredesorganisatie en de missie-organisatie. Het denken in *Network Centric Warfare* wil dat inlichtingenorganisaties onderdeel zijn van een netwerk waarin inlichtingen gemakkelijk kunnen worden uitgewisseld tussen de operationele commando's, met de MIVD en bondgenoten.⁵⁶ Een belangrijk communicatiesysteem is BICES, een initiatief van de NAVO dat deelnemende landen en hun staven in missiegebieden met elkaar verbindt. De daartoe behorende systemen en databases, waarmee in de missiegebieden wordt gewerkt, zijn echter slechts minimaal ter beschikking in Nederland. Verschillende reorganisaties en veranderingen richten zich dan ook op het verkleinen van de verschillen tussen de inrichting tijdens operationele inzet en de vredesorganisatie.

11.8.4 TECHNOLOGISCHE ONTWIKKELINGEN

Naast de organisatorische en doctrinaire ontwikkelingen spelen ook technologische ontwikkelingen een grote rol. In de toekomst zullen er steeds meer mogelijkheden zijn om sneller en in grotere hoeveelheden data te verzamelen. Ook het verwerkingsproces zal in toenemende mate automatiseren, al zal voor een *all source*-analyse de menselijke component altijd een rol blijven spelen. Mogelijke voorbeelden van technologische ontwikkelingen die invloed zullen hebben op de inlichtingen bij Defensie zijn (niet limitatief):

- Verbeterde camerasystemen en lenzen van bijvoorbeeld satellieten en UAVs.
- Meer gevoelig en kleiner sensormateriaal voor interceptie en waarneming.

⁵⁴ KL, *Beslissen in het gevecht*, p. 34.

⁵⁵ Smith, op.cit., p. 328, Lowell geciteerd in: Downs 2008; Kilcullen 2006, p. 103.

⁵⁶ Koninklijke Landmacht, *Beslissen in het gevecht, bouwen aan veiligheid, de ontwikkeling van het landoptreden* (Utrecht, december 2008), p. 34.

- Ontwikkeling van digitale 3D-mogelijkheden en 3D-printers om de operationele omgeving inzichtelijk te maken voor commandanten maar ook uitvoerende militairen.
- Verbeterde *covert passive surveillance* systemen.
- Ontwikkeling van *Network Enabled Capabilities* (NEC), een netwerk waarin sensorinformatie, commandovoering en inzet van effectbrengers toegankelijk worden samengebracht.
- Verbeterde opsporingsapparatuur zoals specifieke detectors voor explosieven.
- Toenemend belang van forensisch onderzoek en biometrische verzamel- en opslagcapaciteit.
- Geautomatiseerde databases en analysesystemen.
- Technologische ontwikkelingen op het gebied van satellieten, communicatie, computers, *global positioning*, onbemande grondsensoren, robotica, nanotechnologie en datatransmissie.
- De verwerking en analyse van *Geoint* (*geospatial intelligence*) om fysieke objecten en geografisch gerelateerde activiteiten op het aardoppervlak aan te duiden, te beoordelen en visueel weer te geven in bijvoorbeeld beelden en kaarten. Deze veel bredere discipline dan *Imint* kan gebruikmaken van vrijwel alle informatie vanuit de derde dimensie en ontleent zijn waarde vooral aan de mate van analyse van data uit databases met nieuwe informatie.
- Bij *Cyberint* (*Cyber intelligence*) gaat het om de exploitatie van geavanceerde informatiesystemen. Met de voortschrijdende invloed van internet en informatietechnologie wordt het steeds belangrijker dreigingen in dit domein gericht tegen onze samenleving, inclusief het optreden van de krijgsmacht, vroegtijdig te onderkennen.

Bij de toenemende hoogwaardige technologische ontwikkelingen zal de menselijke factor steeds meer de factor zijn die de kwaliteit en met name de kwantiteit van de gegenereerde inlichtingen beperkt.

11.8.5 SOCIO-CULTURELE ONTWIKKELINGEN EN DE GEÏNTEGREERDE OMGEVINGS-ANALYSE

Naast de technologische aspecten van inlichtingen, is het zinvol ook kort aandacht te besteden aan andere aspecten. Ten eerste geldt dat in de huidige conflicten 'onder de bevolking', inlichtingen vooral benodigd zijn over de intenties van de relevante actoren in het operatiegebied. In symmetrische conflicten ligt daarentegen de nadruk op het verkrijgen van fysieke inlichtingen zoals materieel, wapens en personeel.⁵⁷ Aangezien intenties nogal aan verandering onderhevig zijn en

⁵⁷ Smith 2005, p. 326; Kahn 2009, p. 6; North Atlantic Treaty Organisation 2009, p. 97.

veelal niet zo concreet als de fysieke capaciteit van de opponent, is het verzamelen van betrouwbare intentiegerichte inlichtingen veel moeilijker.⁵⁸ Deze inlichtingen worden veelal niet verworven middels technologische inlichtingensensoren maar zijn bij uitstek het domein van mensen. Dit impliceert het belang van een goede *Humint*-capaciteit maar ook een capaciteit in de zin van kennis van cultuur, talen, geschiedenis en antropologie op alle niveaus.

Ten tweede heeft Nederland eerder dan de bondgenoten in Afghanistan gekozen voor een samenhangende aanpak (*Comprehensive Approach*) onder de term '3D-benadering', naar de Engelse termen *Diplomacy, Defence and Development*. De relevantie daarvan is dat inlichtingen niet meer uitsluitend ten behoeve van de militaire missie worden verzameld, maar ook ten bate van de andere componenten van de 3D worden gebruikt. De samenwerking op de drie gebieden brengt met zich mee dat enerzijds een geïntegreerde omgevingsanalyse wordt uitgevoerd, anderzijds dat de resultaten daarvan worden teruggekoppeld naar de actoren binnen het 3D-concept. Gegeven de voorwaardenscheppende rol die de *task force* binnen een missie speelt, blijft de inlichtingenverantwoordelijkheid wel exclusief in militaire handen. Voorbeelden van de ondersteuning met valide inlichtingen zijn zogenaamde non-kinetische activiteiten buiten de D van *Defence* zoals reconstructie, consultancy en het bevorderen van onderwijs en gezondheidszorg. Het is verder vanzelfsprekend dat elke operatie wordt voorafgegaan door een grondige studie van de lokale cultuur en geschiedenis teneinde de gewenste effecten te bereiken.

11.9 Conclusie

Sinds eind jaren negentig heeft de inlichtingenondersteuning bij militaire missies ter handhaving en bescherming van de internationale rechtsorde grote stappen gemaakt. Dit blijkt onder meer uit de volgende tabel waarin een vergelijking tussen de operaties in Kosovo en de missie in Uruzgan wordt gemaakt.

Missievergelijking op inlichtingenondersteuning	Kosovo	Uruzgan	Bijzonderheden
Inrichting van NIC	Ja	Ja	
Inbreng van nationale inlichtingen door inrichting van NIST	Nee	Ja	
Geïntegreerd omgevingsbeeld en <i>intelligence fusion</i> ⁵⁹	Nee	Ja	PMECSII
ISTAR-functies beschikbaar	Nee	Ja	

⁵⁸ Smith 2005, p. 325.

⁵⁹ Bij *Intelligence Fusion* zijn ook niet primaire inlichtingenmiddelen zoals een cultureel, juridisch of een politiek adviseur, functionarissen uit de operationele lijn, planners, enzovoort vertegenwoordigd die vanuit hun eigen discipline hun bijdrage leveren aan het inlichtingenproces bieden.

Missievergelijking op inlichtingenondersteuning	Kosovo	Uruzgan	Bijzonderheden
Regiefunctie MIVD en specifieke kerncapaciteit	Nee	Ja	
<i>Communities of interest</i>	Nee	Ja	
Joint Collection and Fusion Concept	Nee	Ja	
Geïntegreerde samenwerking tussen alle inlichtingen elementen (NIST/MIVD, ISTAR, G2)	Nee	Ja	
Centrale, eenhoofdige coördinatie voor integratie en afstemming van alle inlichtingenactiviteiten	Nee	Ja	
NAVO-brede inlichtingencomputersystemen	Ja	Ja	Waaronder BICES

Nederland heeft de intentie overal ter wereld, in vrijwel alle omstandigheden en op alle geweldsniveaus, van vredeshandhaving tot oorlog, bij te dragen aan conflicthantering.⁶⁰ Bij de handhaving van de internationale rechtsorde in de toekomst kunnen Nederlandse troepen te maken krijgen met optreden onder zeer uiteenlopende geografische en klimatologische omstandigheden. Vaak zal daarbij sprake zijn van een diffuse dreiging die verweven kan zijn met de bevolking, niet of niet volledig gebonden is aan wetten, regels of grenzen. Het optreden van dergelijke tegenstanders wordt doorgaans gekenmerkt door een groot zelflerend vermogen met een steeds veranderende *modus operandi*. Om operaties in een dergelijke dynamische en complexe omgeving uit te kunnen voeren is een continu bij te stellen holistisch beeld van de omgeving noodzakelijk.⁶¹ Hieruit volgt het belang van een inlichtingenorganisatie die breed en flexibel is ingericht om ook op de lange termijn te voldoen aan de behoefte van de defensieorganisatie. Een solide ketensamenwerking (verticaal: MIVD – J2 DOPS – JIC en horizontaal: G2 – ISTAR – NIST) is essentieel; deze wordt bevorderd door goede communicatie, complementair denken en het zoveel mogelijk voorkomen van overlap. Er is geen vast te stellen eindsituatie voor de ontwikkelingen op inlichtingengebied, anders dan dat de organisatie in staat is zichzelf continu te verbeteren om (op zijn minst) gelijke tred te houden met de dynamische en veranderende omgeving. De constatering dat er in twintig jaar veel verbeterd is allerminst reden voor zelfgenoegzaamheid. Vooral op het gebied van de technologie, zoals bij *Geoint* en *Cyberint*, valt voorshands nog veel vooruitgang te boeken.

Door de verwachte aard van de toekomstige conflicten en de technologische ontwikkelingen zal de behoefte aan kwalitatief hoogwaardige inlichtingen op tenminste hetzelfde niveau blijven bestaan. Met de voortgaande integratie van informatie-uitwisselingsystemen, internet, intranet, en ontwikkelingen op NEC-terrein is het vandaag de dag mogelijk dat de operationele commandant in een missiegebied de beschikking heeft over grote hoeveelheden *near-real-time*-inlichtingen over vrijwel alle aspecten van de operationele omgeving en de dreiging.⁶²

60 Kamerstukken II 2006/07, 30891, nr. 4; *Samen werken, Samen leven*, p. 3, 11.

61 Lodder 2007, p. 25.

62 Ibid, p. 26-27.

Een eigen sterke positie in de verzamelorganen is daartoe een vereiste. Nederland heeft al wat ervaring opgedaan bij de inzet van eigen UAVs en die van bondgenoten (bijv. Predator), maar kan met name in dit opzicht zijn positie nog verbeteren. Op het gebied van de samenwerking met bondgenoten is veel ervaring opgedaan. Sommige betrekkingen hebben een incidenteel karakter, terwijl andere zijn gebaseerd op jarenlange samenwerking. Dat wil niet zeggen dat inlichtingendiensten elkaar meer vertrouwen naarmate zij langer inlichtingen uitwisselen. Er bestaan nu eenmaal geen bevriende inlichtingendiensten, voor een nationale dienst bestaat geen substituut.

Inlichtingen zijn te beschouwen als een zogenaamde *force multiplier* en zijn een voorwaarde voor een optimale inzet van middelen bij operaties, die overigens zelf ook weer leiden tot nieuwe informatie: “*Effective intelligence drives effective operations. Effective operations produce information, which generates more intelligence.*”⁶³ Zowel op doctrinair als op organisatorisch gebied zijn door de MIVD als gangmaker in de I&V-keten de afgelopen jaren grote stappen vooruit gezet. Nationaal gezien is alleen de MIVD in staat een inlichtingenketen gestalte te geven die op de uitdagingen van toekomstige expeditionaire missies een antwoord kan geven. Het hangt vooral af van de armslag die de krijgsmacht krijgt of verdere stappen kunnen worden gezet om het inlichtingenproces nog meer te verbeteren. Ook in de toekomst zal naar verwachting een sterk beroep worden gedaan op de Nederlandse krijgsmacht een bijdrage te leveren aan internationale coalities in het kader van een samenhangende aanpak in kwetsbare regio’s als Zuidoost-Azië, het Midden-Oosten en Afrika.⁶⁴ De lessen die de afgelopen decennia zijn getrokken uit de ervaringen in conflicten van uiteenlopen de aard vormen een solide fundament voor de inlichtingenondersteuning van de toekomst.

63 *The US Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM 3-24)*, (Chicago 2007), p. 80.

64 Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) maart 2009, p. 68.

